

ԱՐԾՎԻ ԲԱԽՉԻՆՅԱԼ

ՀԱՅԵՐԸ ՉԺՅ-ՈՒՄ ԵՎ ՃԱՊՈՆԻԱՅՈՒՄ 21-ՐԴ ՂԱՐԻ ԴԱՐԻ ՍԿԶԲԻՆ

Չինաստանը և ճապոնիան թեև 20-րդ դարի երկրորդ կեսին հասել են սոցիալ-տնտեսական նշանակալից վերելքի և կարևոր դիրք գրավել աշխարհաքաղաքական առումով, այդուհանդերձ դեպի այս երկրներ օտարերկրացիների զանգվածային ներգաղթեր տեղի չեն ունենում: Ազգային առումով միատարր այս երկրներում 20-րդ դարի վերջին, 21-րդ դարի սկզբին տարերայնորեն բնակություն են հաստատում ամենատարբեր էթնիկ խմբերի ներկայացուցիչներ, որոնք, սակայն, չեն ստեղծում համայնքներ: ՉժՅ-ում և ճապոնիայում ժամանակ առ ժամանակ կայք են հաստատում նաև հայ ժողովրդի զավակները՝ ամենատարբեր երկրներից, հիմնականում՝ ժամանակավորապես, հազվադեպ՝ մշտական (վերջինները գլխավորապես վերաբերում են տեղացիների հետ ամուսնացողներին): Համայնքներ չկազմավորելու պատճառով 20-րդ դարի երկրորդ կեսից Չինաստանում և ճապոնիայում բնակվող հայերի պատմությունը եղել և մնում է անհատների պատմություն:

Հայերն արդի Չինաստանում

Հին և հարուստ պատմամշակութային առնչություններ հայությունն ունեցել է հատկապես Չինաստանի հետ, որտեղ հայ բնակիչներ առաջին անգամ հայտնվել են դեռևս վաղ միջին դարերում: 20-րդ դարի առաջին քառորդին հայկական փոքր համայնքներ են հաստատվել Չինաստանի մի շարք քաղաքներում, երբ Ռուսաստանի հոկտեմբերյան հեղաշրջման և Մեծ եղեռնի հե-

տևանքով բազմաթիվ հայեր փախել են Չինաստան՝ հիմնականում այնտեղից ԱՄՆ մեկնելու վերջնական նպատակով, սակայն շատերը ստիպված մնացել են: Այդպիսով, Չինաստանը մտել է հայ Սփյուռքի աշխարհագրական տիրույթ, իսկ չինաբնակ հայերը՝ Չինաստանի գաղթականների պատմության մեջ: Նրանք մեծ մասամբ եղել են Արևելյան Հայաստանի տարբեր գավառներից և Կովկասի հայաբնակ վայրերից. լինելով ռուսախոս և մշակութապես ռուսներին մոտիկ՝ ընկալվել են որպես ռուս գաղթականության մի ճյուղը՝ պահպանելով հանդերձ իրենց աշխարհիկ և հոգևոր անկախությունը: Հայերը հիմնականում բնակվել են Չինաստանի հյուսիսի, Սանջուրիայի քաղաքներում, ապրել ազգային կյանքով, մասնավորապես հարբին քաղաքում հիմնել են ազգային կազմակերպություններ, եկեղեցի և դպրոց: Նախաժողովրդական ժամանակաշրջանի Չինաստանում տեղի բնակիչները բավականաչափ բարեկամաբար են տրամադրված եղել օտարերկրացիների հանդեպ՝ նպաստելով նրանց գործ հիմնելուն և ինքնաբավ լինելուն: 1931-ի տվյալով չինաբնակ հայերի ընդհանուր թիվը եղել է 579¹: Երկրորդ աշխարհամարտի տարիներին ճապոնացիները, գրավելով Չինաստանը, հայերին համարել են թշնամիներ և շատերին արգելափակել համակենտրոնացման ճամբարներում, որտեղ նրանցից շատերը զոհվել են: Հետագայում՝ ՉժՅ-ի հռչակումից հետո, երկրում մնացած հայերն ամբողջովին հեռացել են Չինաստանից՝ ցրվելով տարբեր երկրներ (հիմնականում ԱՄՆ):

Այդպիսով, 20-րդ դարի առաջին կեսին հայկական սակավաթիվ ներկայությունը Չինաստանում ավարտվել է: Ժողովրդական Չինաստանում հայեր չեն ապրել, երբեմն հատուկեմտ հայեր մեկնել են ժամանակավոր աշխատանքի: Այսպես, 1959–1961 թթ. Պեկինում ընտանիքով բնակվել են պոլսահայ նկարիչ, Թուրքիայի կոմունիստական կուսակցության անդամ, ժաք Իծալյանը (1922–1978) և նրա եղբայրը՝ թուրքագիր գրող Վարդան Իծալյանը:

¹ Տե՛ս Հայերը Սանջուրիոյ մէջ, «Յառաջ», Փարիզ, 6.02.1931:

Նրանք միասին աշխատել են չինական ռադիոյի թուրքական բաժնում: Ժաք Իհմայանը հաճախել է Պեկինի կերպարվեստի ակադեմիայի դասընթացներին, ուսումնասիրել չինացի վարպետների աշխատանքը, չինական դասական նկարչության ավանդական տեխնիկան: Ժաք Իհմայանի գծանկարչական աշխատանքների մի շարք կատարված է չինական ավանդական կերպարվեստի ոճով, բրնձից պատրաստված թղթի վրա: Ինչպես չինացի շատ նկարիչներ, նա ևս ունեցել է սեփական անվանական կնիք: Չինաստանում մշակութային հեղափոխության սկսվելու հետ Իհմայանները տեղափոխվել են Մոսկվա:

ՉԺՀ-ից դուրս չինական տարածքներից Հոնկոնգում և Թայվանում հիմնականում ժամանակավորապես բնակվել են հատուկ ենտ հայեր: 1986–2006 թթ. Թայվանում են բնակվել Երևանի ֆիզիկայի ինստիտուտի երբեմնի աշխատակիցներ, ազգությամբ չինացի Յան Շին և իր հայուհի կինը՝ Սիլվա Յանը (ծնյալ Մաթևոսյան): Այստեղ Յան Շին եղել է Տամկանգի համալսարանի դեկան և ֆիզիկայի պրոֆեսոր, իսկ Սիլվա Յանը հաղորդումներ է վարել «Ազատ Չինաստան» ռադիոկայանով:

Ի դեպ, Հոնկոնգում մինչ օրս գործում է «Արմենիա» հյուրանոցը (Ֆա-Յունեն փողոց, թիվ 63Ա-65):

20-րդ դարի վերջին՝ ԽՍՀՄ փլուզումից և ՉԺՀ-ի տնտեսական աճից հետո, չինական մեծ ու փոքր տարբեր քաղաքներում հաստատվել են հայեր այլևայլ երկրներից, նաև Հայաստանից: ՀՀ-ի և ՉԺՀ-ի միջև բարձրագույն կրթության բնագավառում ստորագրված միջպետական համաձայնագրի շնորհիվ 1999-ից չինական բուհերում պարբերաբար ուսանում են շուրջ երկու տասնյակի հայաստանցի երիտասարդներ՝ մասնագիտանալով հիմնականում կառավարման, տնտեսագիտության և քաղաքագիտության մեջ: Այդ համաձայնագրի շնորհիվ կատարվում է ուսանողների փոխանակում, Չինաստանի տրամադրած կրթաթոշակներով հայտարարվում է մրցույթ՝ այդ երկրում ուսումը շարունակելու համար: 2009-ի տվյալով՝ Չինաստանում ուսանող տասը

հայաստանցիների մեծ մասը սովորել է տնտեսագիտություն, երկուսը՝ բժշկություն: Ի դեպ, 2006-ին Չինաստանում սովորող օտար ուսանողների մեջ հայաստանցիները համարվել են լավագույնները¹:

Չինաբնակ հայերը տարբեր առիթներով հաճախ հավաքվում են զանազան քաղաքներում, ունեն իրենց միավորող սեփական համացանցային կայքէջը՝ <http://www.chinahay.com>: Ըստ այս աղբյուրի՝ 2009 թվականին Չինաստանում բնակվում է մոտ 200 հայ՝ 20 տարբեր քաղաքներում: Չինաբնակ հայերն ապրում և ուսանում են հիմնականում Պեկինում և ծովափնյա քաղաքներում (Շանհայ, Ճյուլանձոու, Շենձեն, Հոնկոնգ): Հայերն այստեղ են եկել Ֆրանսիայից, Ավստրալիայից, Կանադայից, Արգենտինայից, ԱՄՆ-ից, Անգլիայից, Ռուսաստանից, Լիբանանից, Սիրիայից և Հայաստանից: Նրանք ընդգրկված են հանրային կյանքի տարբեր բնագավառներում՝ նորաձևություն, ոսկու առևտուր, փաստաբանություն, մշակույթ և այլն:

Չինահայության վերջին տասնամյակների վերաբերյալ տվյալներ է տալիս սփյուռքահայ գրող Թորոս Թորանյանն իր «Ուղեորություն դեպի Թայվանտ ու Չինաստան» գրքում: Ըստ նրա՝ Հոնկոնգի հայերի թիվը մոտ տասն է, որոնց մեջ առանձնանում է իր հյուրընկալը՝ գործարար Ջեք Մաքսյանը (հայկական անունով՝ Հակոբ Մխայան), որը բնակվում է Հոնկոնգում ու Շանհայում, և որին էլ նվիրված է գիրքը: Թորանյանը բազմիցս նշում է ծնունդով բեյրութի Հակոբի և նրա չինուհի կնոջ՝ Ջուլիի մարդկային արժանիքները, թե ինչպես են նրանք կարողանում իրենց շուրջը համախմբել Ծայրագույն Արևելքի հայ բնակիչներին՝ Բանգկոկում, Հոնկոնգում թե չինական այլ քաղաքներում: «Բարեկամս Յակոբ Մխսեանը, գործատեղի մը եւ տուն մը ունի Հոնկ Զոնկի մէջ ֆիլիփինցի ծառայով: Սքանչելի չինացի հայասեր ու հայամօտ կին մը ունի, որ կը հասկնայ եւ քիչ մըն ալ կը խօսի հայերէն,

¹ Ռ. Պողոսյան, Սփյուռքի դպրոցներում հայ աշակերտների թիվը տարեցտարի նվազում է, «Ազգ», Եր., 24.06.2006:

նոյնիսկ հայերեն երգեր ալ գիտե: Տուն մը եւ աշխատանքի այլ կեդրոն մը ունի Շանկիայի մէջ ու տուն մը՝ Լիբանանի: Բայց տուն մը չունի Հայաստանի մէջ: Իր ունեցածները ի՞րն են արդեօք. կը խորհիինք... ու կը յիշենք որ նոյն Յակոբը սքանչելի գրասենեակ մը ունէր Պէյրուսի Պապ Իտրիս պողոտային վրայ: Բայց առաւօտ մը արթնցաւ Յակոբ ու տեսաւ միայն աւերակները իր հարստութեան... Բարեկամս՝ Յակոբը, մէկ հարստութիւն ունէր եւ ունի՝ այսօր ալ, անկապտելի հարստութիւն մը՝ իր աշխատասիրութիւնը: Այլապէս զերոյէն սկսելով, Հոնկ Բոնկ մեկնելով նոր տուն ու աշխատավայր չէր կրնար ունենալ: Յակոբը իր ունեցածէն տուած է ու կու տայ ազգին. շատ անգամ անհաշիւ կու տայ իմ-նաւորելով հայու իր կեցուածքը երկրին ու սփիւռքին հանդէպ»¹:

Մաքսյան ընտանիքից Բաֆֆի Մաքսյանը կամ Ռաֆայել Մաքսը (ծն. 1977) աշխատում է Հոնկոնգի Key & Lock Systems ընկերությունում: Տնօրինում է «Անուշ» անվամբ տպագրական ֆիրման: Կինը չինուհի Թրադա Մաքսյանն է, ունի երկու դուստր՝ Կալիստա Անուշ և Լուսին:

Հոնկոնգաբնակ հայերի մեջ Թորանյանը հիշել է նկարչուհի Սյուզան Աճենյան-Քուին (ծն. 1967, Բեյրութ): Վերջինս թեև մանկուց հիվանդացել է ոտքերի անշարժությամբ, սակայն ոգու մեծ կորովի շնորհիվ կարողացել է մասնագիտանալ նկարչության մեջ, իսկ բարձր գաղափարականի տեր չինացի ամուսնու շնորհիվ՝ ունենալ նաև անձնական երջանկություն: Սյուզանը 1985–1988 թթ. ուսանել է Լիբանանի Գեղարվեստի հաստատությունում: 1989–1991-ին Բեյրութում հաճախել է դիզայնի, 1992–1994-ին հեռակա Լոնդոնի երգիծանկարչության դասընթացներին: Ունեցել է անհատական ցուցահանդեսներ Լիբանանում, Անգլիայում և ԱՄՆ-ում: Ամուսնացել է նկարիչ, Հոնկոնգի գեղարվեստի համալսարանի դասախոս Մուն Շիու (Քրիստոֆեր) Քուի հետ և հաստատվել Հոնկոնգում²:

¹ Թ. Թորանյան, Ուղեորութիւն դէպի Թայլանտ ու Չինաստան, Հալեպ, 2004, էջ 193:
² Նույն տեղում, էջ 71-78, 196:

Դարձյալ Թորանյանի վկայությամբ՝ Շանհայում բնակվում են հինգ հայ՝ Հայաստանից արտագաղթած Արտաշ Հարությունյանը, Արմեն Մաճառյանը և Ջորջը, բեյրութցի Սարո (Սարհատ) Յուրյուկյանը, որն աշխատում է տեղի առևտրական մի ընկերությունում, և ծնունդով բաղդադցի Ջորջ Հայեք Ալաճաճյանն ընտանիքով, որի մեծ դուստրն անգլերենի դասախոս է¹: Պեկինի համալսարանի չինարենի և գրականության բաժնի շրջանավարտ Արտաշ Հարությունյանը Շանհայում աշխատում է «Արարատ» անունով ռեստորան-կաբարետում²: Շանհայում ընտանիքով բնակվում է ինժեներ Հովհաննես Մետրոպոլիտանը, որը երկրաշարժակալուն շինարարության տեխնոլոգիաների մասնագետ է³:

Չինաբնակ հայերից Թորանյանը հանդիպել է նաև հետևյալ անձանց՝ Հոնկոնգում բնակվող առևտրական Արա Սապունճյան⁴, Ծյուանճոուում բնակվող մարաշցի ծնողների զավակ Երջանիկ Սամուելյան (ծնված Իտալիայում, ապրած Ֆրանսիայում, Լիբանանում և ԱՄՆ-ում), որը Ծյուանճոուում բացել է կոշիկի գործարան 980 չինացի բանվորներով՝ տարեկան արտադրելով երեք միլիոն կոշիկ⁵, նաև Պեկինում բնակվող մի լուսանկարչի, որի հայրը եղել է բաղդադցի իտալացի, մայրը՝ երևանցի հայուհի Թրվանտա Սարգսյանը⁶:

Չինաստանում ապրող հայազգի գործարարներից հիշենք նաև հետևյալ անունները: 1986-ից Չինաստանում և 2004-ից նաև Մոնղոլիայում է աշխատում ֆրանսահայ գործարար Ժիրայր Լուսինյանը: Վերջինս մասնակցել է հայ-չինական առաջին միջպետական հանդիպմանը 1991-ին: Նրա դուստրը՝ չինացու հետ ամուսնացած Կարինե Սյինե, աշխատում է Պեկինում Ֆրանսիայի դեսպանատանը որպես տնտեսական առաքելության սպառողա-

¹ Նույն տեղում, էջ 134, 148:
² Նույն տեղում, էջ 134, 158:
³ Վկայությունը՝ Վազգեն Էսերճյանի (21.09.2007 թվակիր էլեկտրոնային նամակում):
⁴ Թ. Թորանյան, նշվ. աշխ., էջ 73:
⁵ Նույն տեղում, էջ 109:
⁶ Նույն տեղում, էջ 101:

կան միջոցների սեկտորային կցորդ¹: Ծնունդով լիբանանահայ գործարար Տիգրան Գյուլեթյանը, որը բնակվել է Մոնրեալում, իսկ այժմ Պեկինում: Այստեղ նա տնօրինում է «Արմենի ինթեր-նեշնըլ» ընկերությունը, որը ներմուծում է կանադական էլեկտրական ջերմացուցիչներ և այլ ապրանքներ: Ծնունդով Փարիզից Միհրան Փափազյանը 2006 թվականին հայուհի կնոջ թամարի և Նարեկ որդու հետ հաստատվել է Չինաստանում: Շենճենում և Յոնկոնգում հիմնել է «Բիհուա գրուպ» առևտրական ընկերությունը: Կանադահայ Հենրի Արսլանյանն աշխատում է ֆինանսական ծառայություններ կատարող «UBS» ընկերության Յոնկոնգի մասնաճյուղում:

Չինական գիտության և կրթության բնագավառներում աշխատում են հետևյալ հայորդիները: 2003-ից Ծյուանճոուում է բնակվում ծնունդով երևանցի Կոնստանտին Ալթունյանը (ծն. 1979): Նա ավարտել է Պեկինի մանկավարժական համալսարանի պատմության բաժինը: 2005 թվականից Ալթունյանը փորձում է միավորել Չինաստանի հարավում ապրող ռուսներին, հիմնադրել է և նախագահում է Ծյուանճոուի ռուսական ակումբը: Նա նաև Չինաստանի ռուս հայրենակիցների համադրող խորհրդի անդամ է²: 2012-ից Նանծինի համալսարանում չինարեն և միջազգային հարաբերություններ ուսանող Միեր Սահակյանը ստեղծել է <http://chinastan.org/> հայերեն կայքէջը Չինաստանի մասին: Ծնունդով գյումրեցի Ալբերտ Ոսկանյանը գիտահետազոտական աշխատանք է կատարում Յոնկոնգի համալսարանի ասպիրանտուրայում՝ նանկառուցվածքային նյութերի ստացման ուղղությանը: Երևանցի Գևոր Գրիգորյանը (ծն. 1989), ով ուսանել է Նանծինի Հոհայի համալսարանում, 2012-ից աշխատում է Թի Սի Սի Նոր էներգիայի և մեխանիզմների ընկերության Նանծինի մասնաճյուղում: Նույնպես Հայաստանից արտագաղթած Սարգիս

Սաքանյանն ավարտել է Պեկինի համալսարանը: Դասավանդել է Պեկինի Միջազգային դպրոցում, ներկայումս (2013) նա Սուճոուի էթնոհաուզ միջազգային դպրոցի փոխտնօրենն է և միջին դասարանների համակարգողը:

Սակավաթիվ հայեր մասնակցում են նաև չինական մշակութային կյանքին: Երևանցի Վանուշ Բաբայանը (ծն. 5.11.1981) մոդեռն բալետ է դասավանդում չինական Դալիան քաղաքի Սյուե Ռոն Հուա միջազգային պարերի դպրոցում, որի փոխտնօրենն է և գլխավոր բալետմայստերը: Այստեղ բեմադրել է վարիացիաներ և պա-դե-դեներ դասական երկացանկից («Մարդուկ-Ջարդուկը», «Կարապի լիճը», «Դոն Կիխոտ», «Ճայը») և մյուզիքլներից («Սառած զգացումներ», «Փարիզի Աստվածամոր տաճարը», «Կատուներ»), «Թոմն ու Ջերին» մանկական ներկայացումը: Բեմադրել է նաև դասական և ժողովրդական (ռուսական, ուկրաինական, հունական, հայկական) պարեր: Վանուշ Բաբայանը տարիներ շարունակ ունեցել է հայ, ռուս և չինացի բազմաթիվ աշակերտներ, որոնց մի մասը նվիրվել է պրոֆեսիոնալ բեմին: Վանուշն իր աշակերտների հետ եղել է Չինաստանի զանազան զավառներում ներկայացնելով աշխարհի ժողովուրդների պարեր և բալետային համարներ: Ի դեպ, Սյուե Ռոն Հուա միջազգային պարերի դպրոցը Վանուշի շնորհիվ 2010-ից համագործակցում է Երևանի մշակութային համալսարանի հետ:

Շանհայում 2008-ից գործող «Օփենֆինալ» անկախ կինոստուդիայի համահիմնադիր է Ռուբեն Գասպարյանը կամ Ռուբեն Գինին (ծն. 1985, Երևան): Նա ռեժիսուրա է ուսանել Մոսկվայի կինեմատոգրաֆիայի ինստիտուտում: 2004-ից բնակվում է Չինաստանում: «Օփենֆինալ» կինոստուդիայում նկարահանվել են «Համազգային մշակութային ֆորումը» (2008), «Աշխարհի քաղաքները. Շանհայ» (2008–2011), ավելի քան 20 գովազդային նախագծեր: Իր եվրոպական արտաքինի շնորհիվ Ռուբենը հրավերներ է ստացել նաև նկարահանվելու չինական ֆիլմերում: 2012-ին Ռուբեն Գինին կատարել է ամերիկացի Չարլզ Թեյլորի դերը «Պաշտպանները» հեռուստաֆիլմում: 2013-ին էկրան են

¹ Աճմանական նամակագրություն ժրգայր Լուսինյանի և Կարինե Սյեի հետ (2006, նոյեմբեր):

² Русские в Китае, под общ. ред. и предисл. А. А. Хисамутдинова, Шанхай, изд. Координационного совета соотечественников в Китае и Русского клуба в Шанхае, 2010, с. 538.

բարձրացել երկու ֆիլմ նրա մասնակցությամբ, որոնցից մեկում կատարել է ռուս Անդրեյ Բրյուտինի, իսկ մյուսում՝ Ստալինի կապավոր Սերյոժայի դերերը: Նա ծայնագրվել է նաև Դիսնեյի երկու մուլտիպլիկացիոն կինոնկարների չինարեն կրկնօրինակման համար: Ռուբեն Գինին 2011 թվականին ձեռնարկել է հայ-չինական պատմական կապերի մասին լայնակտավ վավերագրական ֆիլմի նկարահանումները:

Առհասարակ, հետաքրքրական է, որ Չինաստանում ուսանող հայաստանցիներից շատերը նկարահանվում են չինական ֆիլմերում՝ որպես ժամանց ու գումար վաստակելու միջոց: Ի տարբերություն արևմուտքի ուսանողների՝ հայ (նաև ռուս) ուսանողները հաճույքով են ընդառաջում չին կինոգործիչների հրավերներին՝ եվրոպացիների դերերով հանդես գալու չինական կինոնկարների զանգվածային տեսարաններում՝ թե՛ վայելելու իրենց էկրանին տեսնելու բերկրանքը և թե՛ ազատ ժամանակ որոշ գումար աշխատելու համար: Հետաքրքիր է, որ եթե արևմտյան ֆիլմերում հայերը կատարել են մերձավորարևելյանների դերեր, ապա չինական ֆիլմերում հանդես են գալիս եվրոպացիների դրվագային և երկրորդական դերերով: Սակայն նրանցից մեկին վիճակվեց կարճ ժամանակահատվածում գլխավոր դերեր կատարել չինական էկրանին: Երևանցի Լիանա Եղիգարյանը (ծն. 1976) 1994–1996 թթ. ուսանել է Պեկինի չինարենի և մշակույթի համալսարանում, դեռևս ուսումնառության տարիներին չինարեն է թարգմանել Հովհաննես Թումանյանի «Ախթամարը» (հետագայում չինարեն է թարգմանել Թումանյանի «Բարեկենդանը» հեքիաթը, էլդա Գրինի «Ձեռքերը» պատմվածքը և Հրանտ Մաթևոսյանի պատմվածքները, որոնք տակավին անտիպ են): Չինարենի ուսուցմանը զուգահեռ՝ Լիանա Եղիգարյանը նկարահանվել է չինական բազմաթիվ կինոնկարներում, մասնակցել թատերական ներկայացումների: Հեռուստատեսային վեց ֆիլմաշարում Լիանան հանդես է եկել գլխավոր դերերով՝ Գերմանիայի արքայադուստր Ֆելիսիա (Վան Չըն Լինի «Չինական դինաստիայի սուրհանդակը», 1997), Քեթի (Շի Չըն Ֆընի «Արտակարգ գործ»,

1999), ամերիկուհի (Յե Չին Սինի և Վան Յան Անի «ճուն Գուան Ցուն փողոցը»), հոլանդացի գնդապետի նշանած («Թայվանցի հերոս ճըն Չըն Գուն», 2000), Ջեսի (Վան Լոնի «Հնաոճ կայսրը», 2001) և Ջենի (Բայ Խոնի «Վաղ թառամած ծաղիկը», 2001): Այս կինոնկարներից բացի՝ Լիանան նկարահանվել է ու-շուի մի հատուկ ծրագրում: Օրը երեք անգամ չինական Սի Սի հեռուստակայանը ցուցադրել է պա-գուա-ճան կոչվող ու-շուի տարատեսակի մի հաղորդում, որտեղ Լիանան կատարել է իր չինացի մարզչի ցուցմունքները:

Կինոյում և թատրոնում Լիանա Եղիգարյանը հանդես է եկել չինացի մի շարք նշանավոր դերասանների հետ: Մակագրերում նա երբեմն գրվել է միայն իր անվամբ, որ չինարեն հնչում է Լիեննա: Հեռուստակինոյից բացի՝ Լիանան և քույրը՝ Մարինան, հանդես են եկել գովազդներում և հեռուստաշոուններում՝ որպես հաղորդավարուհի, ասմունքող, երգչուհի և պարուհի: Չինական և հայկական երգերի կատարումներով մասնակցել են բազմաթիվ միջոցառումների, որոնց ժամանակ Լիանան նաև քանոնով կատարել է հայկական և ուլդուրական մեղեդիներ: Նրանց Չինաստանում ճանաչել են որպես «Յամենիյա ծիեմեյ խուա», այսինքն «հայ ծաղիկ քույրիկներ»... Մարինան հանդես է եկել նաև չինական ծին-ժյույ օպերայում: Չինական մամուլը բազմիցս գրել է Եղիգարյան քույրերի մասին: «Չինարենի իր հրաշալի իմացությամբ Լիանան ներկայացնում է դերակատարման արտասահմանյան ոճ, կարողանում է իր դերերով պատկերել տվյալ երկրի աղջիկների (Իտալիա, Իսպանիա, Ֆրանսիա, Ամերիկա, Ռուսաստան և այլն) կերպարներ», – գրել է «Չին ծի ռըն» («Բողբեր») ամսագիրը¹:

Ներկայումս (2013) Լիանա Եղիգարյանն ամուսնու և զավակների հետ բնակվում է Պաղեստինում, կազմում է չինարեն-հայերեն բառարան:

¹ Թոն Չյուն, Կարիք չունեմ հովանավորի, «Չին ծի ռըն», Պեկին, 2001, թ. 8, էջ 59 (չինարեն): Լիանա Եղիգարյանի մասին մանրամասն տես մեր «Հայերը համաշխարհային կինոյում» աշխատությունում (Եր., 2004, էջ 572-573):

Չինաստանում գործել են նաև ջութակահար Սերգեյ Գևորգյանը, որ դասավանդել է Ծյուանծոուի կոնսերվատորիայում, նաև հեծանվասպորտի մարզիչ Ալբերտ Սոլոյանը: Երևանցի բուժքույր Նունե Միլիտոնյանն իր աշխատավայրում ծանոթացել է չինացի Դեն Սյունգանի հետ, ամուսնացել, ունեցել երկվորյակ դուստր, ապա տեղափոխվել Չինաստան: Ութ տարի նրանք բնակվել են Սյունգանի ծննդավայրում՝ ճանճյաճուան գյուղում (տիբեթյան Շանդունգ նահանգ): Այնուհետև ընտանիքը տեղափոխվել է Ջունչեն քաղաքը, որտեղ Նունեն բացել է իր անվամբ ռուսական ռեստորան-բար: Նունեի և Սյունգանի (հայկական ծնով՝ Սուրիկ) երջանիկ սիրո մասին է պատմում Բենիամին Գևորգյանի «Հեռու-մոտիկ» վավերագրական կինոնկարը (2007, «Հայկ» կինոստուդիա):

Ժամանակ առ ժամանակ Չինաստանում գործնական կապերով լինում և պաշտոնավարում են տարբեր երկրների հայազգի գործիչներ՝ գործարարներ, պետական գործիչներ, օրինակ՝ կանադահայ գործարար Արփինե Մանոյանը (ծնունդով Պաղեստինից), Չինաստանում Թուրքմենստանի դեսպան, Թուրքմենիայի երբեմնի արտաքին գործերի նախարար, մոր կողմից հայ Բորիս Շահմուրադովը (2001-ի տվյալով), որը տիրապետել է հայոց լեզվին և համագործակցել է Չինաստանում Հայաստանի դեսպանատան հետ¹:

2009-ի դեկտեմբերին Պեկինում Հայաստանի դեսպանատան նախաձեռնությամբ տեղի է ունեցել չինաբնակ հայերի ընդունելություն-հավաք, որին մասնակցել են հայեր Պեկինից, Շանհայից, Հոնկոնգից և այլ քաղաքներից: Դեսպան Արմեն Սարգսյանը կարևորել է Չինաստանում ապրող հայերին միմյանց կամրջելը: Միջոցառումը եզրափակվել է համերգով, որի ընթացքում կատարվել են նաև հայկական երգեր ու պարեր²:

2010 թ. հունիսի 9-ին Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն հայոց կաթողիկոսի օրհնությամբ Չինաստանի հայ համայնքը սեփական հողի վրա ականատես է եղել պատմական կնունքի: Հրավիրվել է հնդկահայոց հոգևոր հովիվ, Հայոց մարդասիրական ճեմարանի կառավարիչ հոգեշնորհ Տ. Խորեն արքեպ Յովհաննիսյանը՝ կատարելու մկրտության խորհուրդը: Այն տեղի է ունեցել Հարավային Չինաստանի Շենճեն քաղաքում՝ մոտ քառասուն հայորդիների մասնակցությամբ: Տեղի է ունեցել Ֆրանսիայից Չինաստան տեղափոխված գործարար ամուսիններ Հարություն Սերտի և Լիզա Չաթիկոզյու-Սերտի զավակների՝ Ընծայի եւ Ահարոնի մկրտությունը: Չունենալով հայկական եկեղեցի՝ Սերտ ընտանիքը մկրտության առիթով իր օջախը վերածել է եկեղեցու¹:

2012-ի հունիսի 18-ին Շանհայում կայացել է միջազգային մեծ ճանաչում ունեցող բարեգործական հեղինակավոր գալա համերգ, որին մասնակցելու նպատակով Չինաստան է հրավիրվել Շառլ Ազնավուրը: Հունիսի 19-ին Չինաստանում ՀՀ դեսպանության նախաձեռնությամբ կազմակերպվել է Ազնավուրի հանդիպումը շանհայաբնակ հայության հետ: Դեսպան Արմեն Սարգսյանը հյուրին ներկայացրել է հավաքին ժամանած շուրջ 20 երիտասարդ հայերի, իսկ Ազնավուրը խոսել է Հայաստանի, հայապահպանման հարցերի մասին:

2013 թվականի ապրիլի տվյալով՝ Դիմագրքի (Facebook) չինաբնակ հայերի խմբում (Chinahay), ի թիվս որոշ վերոհիշյալ անունների, գրանցված են նաև երևանցիներ Մարինե Եղիզարյանը, Աննա Հովհաննիսյանը, Լուսինե Սարգսյանը (Պեկին), ֆրանսահայ Վազգեն և Միհրան Փափազյանները, լիբանանահայեր Վարուժ Քեչեյանը և «Քրիեթիվ փըրլ» ֆիրմայի աշխատող Հակոբ Ջոզեֆ Ափիկյանը, երևանցի Էդգար Տերյանը, մոսկվացի Ռուզաննա Սարիբեկյանը (Շենճեն), Փիթեր Բասմաջյանը, Լարա Վարժապետյանը, ամերիկահայեր Ռամելա Ուզունյանը, Նիքոլաս Թոփչյանը, վրացահայ Սոֆի Բեժանովան (Հոնկոնգ), Արթին

¹ Թ. Թորանեան, Ուղեորութիւն դէպի Թայլանտ ու Չինաստան, Հայկա, 2004, էջ 116:
² Չինաստանում հայերը հանդիպել են իրար, «Ազգ», 16. 12. 2009:

¹ Տես պատմական կնունք Չինաստանում, «Ազգ», 21. 07. 2010:

Գրիգոր Թոմաս Սարգսյանը, երևանցիներ Արևիկ Սարգսյանը և Ռուզաննա Սգերյանը (Ծյուրանճոու), Սաշա Ասքիջյանը, լուսանկարիչ Ժիրո Չալիկյանը (Շանհայ), քեսարցի Պետո Սեգյանը (Յիվու, ճեծյան), երևանցի Դավիթ Քարտաշյանը (Չանգշա, Հարավկենտրոնական Չինաստան), ինչպես նաև երևանցի Լուսինե Սաֆարյան Ֆուլ և այլք¹:

Անշուշտ, չինաբնակ հայերը մաս են կազմում երկրում բնակվող օտարերկրացիների համայնքի, ոչ թե ազգային փոքրամասնությունների (ինչպիսիք դարակեսին արդեն համարվում էին Չինաստանում ծնված ռուսները):

Չինաստանի անախընթաց տնտեսական վերելքը առիթ է տալիս ենթադրելու, որ առաջիկա տարիներին հայ համայնքն այնտեղ ևս մեծանալու է, թեև կառավարությունն օտարերկրացիներին քաղաքացիություն չի շնորհում...

Հայերը ճապոնիայում

Հայտնի է, որ ճապոնիայի կայսրությունը դարեր շարունակ եղել է փակ երկիր, որտեղ առաջին օտարերկրացիները սկսել են հաստատվել միայն 19-րդ դարի վերջին: Նրանց մեջ եղել են նաև հատուկենտ հնդկահայ վաճառականներ, որոնցից էր հետագայում ճանաչված գրող և հանրային գործիչ Դիանա Աբգարը (1859–1937), որը 1910-ականների վերջին մեծապես օժանդակել է Մեծ եղեռնից և ռուսական հեղաշրջումից հետո ԱՄՆ փախչող և ճապոնիայում ժամանակավորապես ապաստանած հայ գաղթականներին: 1918 թվականի տվյալով ճապոնիայում (Յոկոհամայում) ապրող հայերի թիվը եղել է 13՝ գաղթականներին չհաշված²:

1933 թ. տվյալով՝ ճապոնիայի Տոկիո, Կոբե և Յոկոհամա քաղաքներում ապրել է 35 հայ¹:

1922-ին Հայ ազգային պատվիրակությունը տեղեկություններ է հավաքել տարբեր երկրների հայերի վերաբերյալ՝ նշելով նրանց բնակավայրը և հասցեն: ճապոնիայի հայերի մեջ ընդգրկված են եղել Դիանա Աբգարը, պարոն Ջ. Փափազյանը (Յոկոհամա), Մ. Կ. Մարդինը (Կոբե), Մ. Կարապետյանը և Մ. Հակոբյանը (Չեն Չուն)²: 20-րդ դարի առաջին կեսին ճապոնիայում հաստատվել են հատուկենտ հայեր և հայազգիներ, հիմնականում՝ ճապոնացիների հետ ամուսնություններ կնքածներ՝ Ղևենյաններ, Շաղոյաններ, Էսոյաններ, Ազատյաններ, գործարար Լևոն Սեֆերյան, օպերային երգի ուսուցչուհի Օլգա Կարասուլովա (Կարասուլյան, 1886-1977), պատմաբան Բեկ-Ավշարով (բուրդ՝ Տոկիո), Հարությունյան (Կոբե), տիկին Ակաջո (Յոկոհամա)³: 1951 թվականի տվյալով ճապոնիայում ապրել է 5-6 հայ ընտանիք, 1960-ի տվյալով 10 հայ ընտանիք, 35 անձ, Տոկիո, Յոկոհամա և Տոտե քաղաքներում, հիմնականում՝ առևտրականներ⁴: 1958-ին ճապոնիա է այցելել հայտնի հոգևորական գործիչ Դերենիկ Եպիսկոպոս Փոլատյանը: Նա նշել է, որ գրեթե հայ չի մնացել այդ երկրում. վերջին արտագաղթողներն են եղել Վահան և Շուշան Արթուն (Հարությունյան) ամուսինները, որոնք 1957-ի սկզբին իրենց զավակի հետ հաստատվել են Սիդնեյում: Նա նշել է, որ Տոկիոյում Հայկ Իփեքճյանը և իր եղբայրն ունեցել են առևտրական մասնաճյուղ, որտեղ, սակայն, ոչ մի հայ չի աշխատել⁵:

Երգչուհի Գոհար Գասպարյանը, 1957-ին այցելելով ճապոնիա, վկայել է, որ երևանում ճապոնիայի Մացույամա քաղաքից իր հետ ծանոթացած մի ճապոնուհուց ստացել է նամակ, որը ստո-

¹ Տե՛ս <http://www.facebook.com/groups/chinahay/members/> (այցելությունը կատարվել է 2013-ի ապրիլի 30-ին):

² Ծիածան, Տիկին Աբգար տիպար ազգասեր մը, «Ազգ», Բոսթոն, 26. 03. 1918:

¹ Հայաստանի ազգային արխիվ (ՀԱԱ), ՊՖոնդ 409, ցուցակ 1, գործ 4732, էջ 4:

² ՀԱԱ, ՊՖոնդ 1412, ցուցակ 1, գործ 1412, վավերագիր 9:

³ Vartkes Surabian and Daniel H. Terhonian. Armenians in Japan, "Hairenik Weekly", 12. 09. 1958.

⁴ «Հայաստանի կոչնակ», 2. 07. 1960, էջ 643:

⁵ Դերենիկ Եպիսկոպոս, Հայեր Ծայրագոյն Արեւելքի մէջ, «Արեւ», Գահիրէ, 9. 08. 1958:

րագրված է եղել հայատառ՝ Սաքանյան ազգանվամբ («Թե ինչ առեղծված է դա, չեմ կարողանում պարզել»¹): Իր երկրորդ այցի ժամանակ՝ 1964-ին, Կոբե քաղաքում տեղեկացել է, որ քաղաքում կա մի հայ ընտանիք և հանդիպել է նրանց: Առաջին համաշխարհային պատերազմի ժամանակ մի հայ զինվոր գերի է ընկել և ամուսնացել ճապոնացի բուժքրոջ հետ: Նա ունեցել է չորս որդի՝ արտաքինից իսկական ճապոնացիներ, որոնք, սակայն, շատ լավ հայերեն են խոսել²: Իսկ Հոկայդո կղզում Գոհար Գասպարյանը մտել է միակ ռուսական թեյարանը, որի տերը հայ է եղել³:

21-րդ դարի սկզբին ճապոնիայում բնակվող հայերի թիվը մոտավորապես 50-60 է: Նրանց մեծ մասը բնակվում է Տոկիոյում և շրջակայքում⁴: Կան արտագաղթածներ Հայաստանից, Իրանից, Միջին Արևելքի երկրներից: Մի մասը ճապոնացիների հետ ամուսնացած հայուհիներ են: 1999-ին ճապոնաբնակ 15 հայ մասնակցել են կաթողիկոսական ընտրություններին:

Քաղաքագետ, Տոկիոյի Յամանաչի Գակույին համալսարանի պրոֆեսոր Կոնստանտին Սարկիսովի անունը տասնամյակներով կապված է եղել այդ երկրի արտաքին և ներքին քաղաքականությանը: Սարկիսովը ծնվել է Երևանում, ավարտել է Սանկտ Պետերբուրգի համալսարանի ճապոնական բանասիրության բաժինը: Երկար տարիներ եղել է Ռուսաստանի գիտությունների ակադեմիային կից Եվգենի Պրիմակովի ղեկավարած արևելագիտության ինստիտուտի փոխնախագահը: Ռուսաստանի ճապոնա-

¹ Արարատյան դաշտավայրից Ֆուժի լեռան ստորոտը, «Սովետական արվեստ», 1959, թ. 2, էջ 59:
² Տե՛ս Ն. Հովհաննիսյան, Մ. Ամիրխանյան, Ռ. Կարապետյան, Հայաստան-ճապոնիա: Քաղաքական, տնտեսական, մշակութային և գիտական հարաբերություններ, Եր., 2005, էջ 118:
³ Պատասխանում է Գոհար Գասպարյանը..., «Ոզնի», Եր., 1984, թիվ 5:
⁴ Իրականությանը չի համապատասխանում Ռիչարդ Հովհաննիսյանի նշումը, որ «Այսօր հայեր չկան Չինաստանում, չնայած մոտ հազար հայ ցրված են ճապոնիայում, Հոնկոնգում և Ֆիլիպիններում՝ առանց կազմակերպված համայնքային կյանքի» (Richard G. Hovhannisian, The Armenian People From Ancient to Modern times, Volume II: ... 1997, p. 430):

գետների ընկերակցության առաջին նախագահն է: Հեղինակ է ճապոներեն և անգլերեն բազմաթիվ գրքերի, հոդվածների, գիտական աշխատությունների: Աշխարհի հեղինակավոր ամբիոններից հանդես է գալիս ռուս-ճապոնական քաղաքական ներկա խնդիրների վերաբերյալ դասախոսություններով: Բազմիցս անդրադարձել է Պորտսմութի պայմանագրին և Ռուսաստանի ու ճապոնիայի միջև խաղաղ համաձայնության խնդրին: Ի դեպ, իր դասախոսությունների ընթացքում ուսանողներին երբեմն պատմում է նաև Հայաստանի և հայերի մասին¹:

1990-ից ճապոնիայում է աշխատում ծնունդով երևանցի, մաթեմատիկոս, պրոֆեսոր Հրանտ Պողոսյանը: Նա խորհրդային առաջին գիտնականն է, որի հետ ճապոնական բուհը ցմահ պայմանագիր է կնքել: Պողոսյանը դասախոսում է ճապոնիայի հինգ լավագույն բարձրագույն ուսումնական հաստատություններից մեկում՝ Տոկիոյի միջազգային քրիստոնեական համալսարանի մաթեմատիկայի և ինֆորմատիկայի բաժնում: Նա նաև ղեկավարում է Տոկիոյի հայ-ճապոնական ընկերակցությունը: Տարիներ շարունակ Հրանտ Պողոսյանը օգնել է Հայաստանի և ճապոնիայի միջև տնտեսական և մշակութային կապերի հաստատմանը²:

Երևանցի Արամ, Արմեն և Լևոն Սարգսյան եղբայրները 10 տարեկանից ինքնուրույն սովորել են ճապոներեն և չինարեն, 1988-ի երկրաշարժից հետո որպես թարգմանիչ աշխատել Հայաստան օգնության եկած ճապոնացիների և չինացիների հետ, կատարել թարգմանություններ և կազմել հայերեն-ճապոներեն ու ճապոներեն-հայերեն փոքրիկ բառարան (մնացել է անտիպ): Սարգսյան եղբայրներն այժմ բնակվում են ճապոնիայում և Չինաստանում:

¹ Տե՛ս Մ. Գասպարյան, Տոկիոյի համալսարանի հայ պրոֆեսոր Կոնստանտին Սարկիսովի՝ հետերկրաշարժյան ճապոնիայի մասին, «Ազգ», 16. 04. 2011:
² Նրա մասին մանրամասն տե՛ս Ա. Григорян, Сэнсэй, "Ереван". 2010, ноябрь, էջ 75-79, Mami Maruko, Envoy acts as bridge between Japan, Armenia, "The Japan Times", 20. 11. 2012:

Կոչիի համալսարանում աշխատում է գիտությունների թեկնածու Լիլիթ Վարդանյանը, որն ատենախոսություն է պաշտպանել ՀՀ ԳԱԱ հիդրոէկոլոգիայի և ձկնաբանության ինստիտուտում:

Երևանցի Աստղիկ Հովհաննիսյանն ուսանել է Տոկիոյի համալսարանում, այնուհետև՝ Հիտոցուրաշիի համալսարանի ասպիրանտուրայում: Ուսումնասիրությունների ոլորտն ընդգրկում է ճապոնական գրի բարեփոխումները, արդիականացումը և արդիականությունը ճապոնիայի պատմության մեջ, ճապոնական ազգային լեզվի, գրական համակարգերի, ազգային ինքնության և ազգայնականության ձևավորումը:

Հետաքրքրական է, որ որոշ հայերի ճապոնիա է բերել տեղական կրոնափիլիսոփայական ուսմունքների մեջ խորանալու ձգտումը: Ծնունդով եգիպտահայ Վազգեն Էքսերճյանը յոզայի և անգլերենի ուսուցիչ է աշխատում Օսակայում: Ծնունդով բեյրութցի ամերիկահայ Վարանդ Արսլանյանը (ծն. 1979) ԱՄՆ-ում կրոնագիտական կրթություն ստանալուց հետո հաստատվել է ճապոնիայում և ուսանելով ձեն բուդդիզմ՝ դարձել է Շոգենջի վանքի վանական¹:

Ճապոնիան դեպ իրեն է ձգել նաև հայազգի պարողներին: 2005-2011 թթ. Տոկիոյի երկու բալետային դպրոցում դասավանդել է ծնունդով երևանցի պարուհի և պարուսույց ժաննա Մուրադյանը²: 2008 թվականից Տոկիոյի «Disney Sea» թատրոնում հանդես է գալիս մոսկվացի պարուհի Անաստասյա Շիլաջյանը: Բալետի պարող ծնունդով երևանցի, Ազատ Ղարիբյանը, որ տարիներ շարունակ աշխատել է Գերմանիայում, ամուսնանալով ճապոնացի պարուհու հետ (Նահո Ջո Ղարիբյան) և հաստատվելով ճապոնիայում, 2011-ի հոկտեմբերին հիմնել է «Ղարիբյան բալետի ակադեմիան» Ֆուկուոկա քաղաքում:

¹ Տե՛ս Tamar Kevonian, In search of Zen, Yerevan, July-August, 2011, p. 42-45.

² Նրա հետ մեր հարցազրույցը տե՛ս Ա. Բախչինյան, Սենսեյ Ջաննա. «Երազում եմ այն օրվա մասին, երբ մեր երիտասարդները չեն հեռանա Հայաստանից», «Հայաստանի զրուցակից», եր., 14. 01. 2011:

Երգահան Սարկ Արամյանը բնակվել է մի շարք երկրներում՝ Սաուդյան Արաբիայում, ճապոնիայում, Ֆիլիպիններում և Անգլիայում՝ մինչև Լոս Անջելեսում հաստատվելը: Ժամանակակից ճապոնական պոպ երաժշտության աստղերի մեջ կա նաև հայ-ճապոնական ծագումով մի երգչուհի՝ Ստեֆանին: Նա ծնվել է 1987-ին ԱՄՆ-ում հայորդի Ջեյմս Թոփայլանի և ճապոնուհի Կեյկոյի ընտանիքում: 14 տարեկանից բնակվում է ճապոնիայում: 2007 թվականին Ստեֆանին մրցանակ է շահել ճապոնական երգի 40-րդ մրցանակաբաշխությունում «Լավագույն նոր երգիչ» անվանակարգում: 2011-ի տվյալով՝ նա թողարկել է երկու ալբոմ՝ «Ստեֆանի» և «Իմ ձայն գույները»: Հանդես է եկել նաև որպես դերասանուհի, նկարահանվել «Հպարտություն» և «Ամեն ինչ լավ է» ֆիլմերում¹:

Տոկիոյում գործող ճապոնա-հայկական բարեկամության ընկերության նախագահ Հիդեհարու Նակաձիմայի կինը՝ Կավասակիի բնակչուհի, ծնունդով երևանցի Սելանյա Բաղդասարյան-Նակաձիման, երևանի պետական շրջանավարտ է, դասեր է տալիս հայերեն սովորել ցանկացող ճապոնացիներին: Տարեկան 7-8 անգամ լույս է ընծայում «Արարատ» և «Արաքս» լրատվական ճապոներեն թերթիկները Հայաստանով հետաքրքրվող ճապոնացիների համար: Այս ընկերության փոխնախագահը 2006 թվականի տվյալով Մասանորի Կոյաման է, խորհրդականներից են Կիտասատո, Հոհոկու և Աիչի Սանգյո համալսարանների պրոֆեսորներ Հարու Օգուրան, Սեիչի Կիտագավան և Հիրայոշի Սեգավան²:

Մի առիթով վերոհիշյալ Սելանյա Բաղդասարյանը վկայել է, որ «ճապոնիայում մեր հայրենակիցներ քիչ են, հիմնականում կանայք են, որ ամուսնացել են ճապոնացիների հետ: Հենց նրանք էլ ձգտում են պահպանել միաժամանակ թե՛ ճապոնական և թե՛

¹ Տե՛ս Khachatur Melekyan, The Armenian Princess of J-Pop, "Yerevan", July-August, 2011, p. 34-39.

² Հ. Ծ., «Հայաստանյան ֆիլմերի ընտրանի» ճապոնիայում, «Ազգ», 24. 06. 2006:

հայկական ավանդույթները: ճապոնա-հայկական ընտանիքների մեծ մասը շատ երիտասարդ է... Նոր Տարուն և Սուրբ Ծնունդին հայուհիներն անպայման պատրաստուն են տղմա, փախլավա, տարի: Մենք անպայման բաժակ ենք բարձրացնում, որ եկող տարին բարի լինի, և երգում ենք մեր երգերը, որոնք մեզ հիշեցնում են այնքան հեռավոր դարձած մեր հայրենիքը»¹:

ճապոնաբնակ հայերը ողջ ճապոնացի ժողովրդի հետ կիսել են 2011 թվականի մարտի 11-ի սարսափելի երկրաշարժը և ցունամին: ճապոնիայում Հայաստանի դեսպան Արսեն Առաքելյանը Հայաստանի արտաքին գործերի նախարարությանը տեղեկացրել է, որ ճապոնիայում գտնվող 30 հայաստանցիները չեն վնասվել:

Վերջում նկատենք, որ թե Չինաստանի, թե ճապոնիայի հայերի համար յուրատեսակ համախմբող կենտրոններ են Պեկինում և Տոկիոյում գործող ՀՀ դեսպանատները, որտեղ հայրենակիցները հավաքվում են պետական և ազգային տոների ժամանակ և այլևայլ առիթներով:

Ամփոփելով նշենք, որ բարձր զարգացում և ողջ աշխարհի համար հատուկ տարաշխարհիկ գրավչություն ունեցող հեռավորարևելյան այս պետությունները՝ Չինաստանը և ճապոնիան, վերջին տասնամյակներում տարբեր երկրների հայորդիների հյուրընկալելով հանդերձ, չունեն մոտ ապագայում հայազաղութներ ունենալու հեռանկարը՝ աշխարհագրական հեռավորության, լեզվամշակութային խիստ տարբերությունների, այդ երկրների՝ ներգաղթողների հանդեպ որդեգրած հատուկ քաղաքականության և մի շարք այլ պատճառներով:

Artsvi Bakhchinyan – Armenians in the People's Republic of China and Japan at the Turn of the Twenty-First Century – The Armenian people have maintained historical and cultural relations with China since ancient times and with Japan since the end of the nineteenth century.

Armenians in China number about 200. They live in Hong Kong, Beijing, Shenzhen, and Shanghai, most of them on a temporary basis. They hail mainly from Armenia, as well as from the Middle East, Europe and the U.S. After Armenia's independence in 1991, an inter-governmental agreement between Armenia and China allowed Armenian young people opportunities to study in Chinese universities on scholarships granted by the Chinese state. Many of them remained in China, working in business, science, and education. Some of them are involved in arts: Liana Yedigaryan has performed as an actress in Chinese TV films and Ruben Gini has shot documentaries. Armenians in China are making efforts to organize themselves as a community; they have already established their Internet webpage, www.chinahay.com

Currently there are fifty to sixty Armenians in Japan. Most of them are originally from Armenia and live in Tokyo and surroundings, where they are involved in science and culture.

Armenian life in current China and Japan is a life story of individuals. Although there are not organized communities, the embassies of the Republic of Armenia in Beijing and Tokyo function as a sort of unifying centers for Armenians living in those countries.

¹ От моря до моря, "Ереван", 2006, январь-февраль, с. 36.